

Ajtó a filozófiának

A filozófia erotikus vágy a bölcseségre, a tudásra – mondatja Platón a Lakomában Szókratészével. Kicsoda Erósz? Kik mitopoetikus szülei? Szókratész ráhagyja Diotimára a választ, a papnőre, aki őt bevezette a filozófiába: Porosz és Penia. Porosz: átmenet, nyílás, út és Penia: szegénység, hiány.

Az istenek ünnepet ülnek, meséli Aphrodité születését Diotima. A szegény Penia koldul az ajtóban. Nem jut be. Valószínűleg eszébe sem jut, hogy társulhatna a hallhatatlanok köréhez. De morzsákat az asztalukról, egy csepp nektárt mégis szeretne kapni. Ekkor kijön Pórosz, részegen és ledől aludni az előkertben. Penia melléfekszik és megfoganja Erósz. Benne fokozódik Penia vágya, hogy átlépje az istenek küszöbét. Pórosz gyermekeként Erósznak sikerül átjutni. De hajléktalan (*aiokosz*) marad. Nem lesz állandó helye az istenek körében; egy daimon, közvetítő a birtokkal nem rendelkező és bir-

toklás, a nemtudás és tudás, a szerelem, a jó iránti vágyakozás után.

Erósz megtalálja az átmenetet, de nem csinál belőle szilárd utat, nem teszi módszerré. Amit létrehoz, újra és újra kisiklik, el is távolodik (elűszik, *hypekrhei*, Lakoma 203a). A tudásnak nincs birtokában; csak a vágyódás és az elérés pillanatnyi aktualitásában van. A hiány és az út, Pórosz és Apória (úttalanság) erotikus feszültségében történik Platón szerint a filozofálás, tudatlanság és tudás között. Az egyik a másikban, tudatlanság még a tudásban, mivel hajlik önmaga túlértékelésére, és tudás már a tudatlanságban, különben nem volna képes tudás után kutatni.

Penia az ajtónál koldul. Még nem tudja, hogy legszívesebben bebocsátást nyerne és helyet foglalna az istenek körében. A szunnyadó vágy csak Erószban ébred fel. De Penia teszi meg az első lépést, visszamegy, követi Póroszt az előkertbe. Pórosznak ki

kell jönnie és Peniához kell mennie, hogy Erósz közbeléphessen.

A szegénység találkozik az úttal, nem a gazdagsággal. Az ajtók rendszerint nem szimmetrikusak. Amennyiben be- és kifelé egyaránt átmenetet nyitnak, többnyire csak egy irányba nyílnak. Aki kinn áll egy zárt ajtó előtt és nincs kulcsa, annak el kell érnie, hogy belülről kinyissák, hacsak nem akar erőszakot alkalmazni.

Ezzel a nehézséggel, a kívülről való bejutással van minden megismerésnek dolga. Ha az ember valahogy belülré került, minden világosnak és egyszerűnek tűnik. De hogy jutottam át az ajtón? Szerencsém volt. A portás összetévesztett valakivel. Rá tudtam beszélni, hogy engedjen be. Beengedett valakit, és gyorsan benyomultam. Vagy tanácstalanul álltam az ajtó előtt, amikor jött valaki kulccsal, és bevitt. Az ajtó, ami zárt, szabályozott bejárat, műfogást, ügyességet, rábeszélőképességet, csábítást, alakoskodást, fortélyt, elméséget és egy adag szerencsét kívánt.

Odabent oly gyorsan nem vevődik észre, hogy be van zárva az ember. Ugyanis belülről nyílnak az ajtók kifelé. Ám a kinn a bennhez tartozik. A kinn egy kifelé fordított benn. Ezért a belső világ határai, a tudás határai is gyorsan láthatatlanná válnak. A féltudásnak ettől a fogásától óv meg a platonikus Erósz. A megoldások, amiket talál, újra el-

tűnnek előle. Események, átmenetek az ajtóküszöbön be- és kifelé. Ennek ára a hajléktalanság (Lakoma 203d). Sehol sem válik kényelmessé.

Amikor a filozófia dogmatikussá válik, a küszöbököt zsilipekké építi át. A megoldás útja már nem siklik ki. Dogmaként lesz biztosítva. „A filozófia kiindulópontja (*arché*) – olvasható Epiktétosznál –, legalábbis azok számára, akik úgy foglalkoznak vele, ahogy kell, és az ajtón keresztül lépnek be a házba, az a felismerés, az az érzés (*szünnaiszthezisz*) hogy gyöngék és tehetetlenek az életben nélkülözhetetlen dolgokkal kapcsolatban (*Beszélgetések* 2,11,1).

A filozofálás a lelket erődítménynyé, fellegvárrá építi ki. A filozofálóknak meg kell tanulnia helyesbíteni a képzeletét, véleményeit és a belőlük fellobbanó szenvedélyeket. A képzelet túlzásai és az általa mozgatott szenvedélyek nélkül e világ szenvedéseit jól el lehet viselni. Ha mégis elhatalmasodnának: „Nyitva az ajtó” – tanítja Epiktétosz. „Ember, menj ki az ajtón, és ne vádaskodj!” (*Beszélgetések* 3,8,6). A legfőbb isten az ember számára végszükség esetére nyitva hagyta az ajtót a sztoikus öngyilkosságra. Már annak tudása, hogy létezik ilyen vészkijárat, könnyebbé teszi az életet.

Platón és Epiktétosz egyetért abban, hogy a filozófia egyik kulcsa az

ajtóhoz a hiány, a szükségesre való képtelenség érzete. Platón számára a hiányt, az apóriát minden megismerésben meg kell újítani, Epiktétosz számára filozófiai atlétikában kell meghaladni. Filozófiailag szükségesnek azt a képességet tartja, amivel megkülönböztethető az, ami a hatalmában áll, attól, ami nem, valamint az e szerint való cselekvést. A platoni Erósz átjut a zárt bejáraton, a sztoikus belépett egy tanházba, a tökéletesség zsilipjébe.

Az ajtók, amelyekről Platón és Epiktétosz beszélnek, a filozófia centrumába vezetnek: az egyes ember autonómiája, ami a filozófiai öngyilkosságban tetőzik, és a filozófia felemelkedése teóriává, ontológiává és kozmológiává. Hogyan vehet részt egy halandó a halhatatlanok lakomáján? Hogyan érhet fel a hiánylány ember a theoriához, vehet részt az isteni fenséges szemlélésben, ami az istenek ünnepi gyűlésében válik láthatóvá?

A filozófiatörténet folyamán elillan a theoria révülete, extázisa és eufóriája. Pórosz már nem részegen megy Pénia elé. Parmenidészért még lovasfogat jött és csikorgó küllőkkel emelte az égbe. A Napleányok, akik a kocsit húzó fehér kancákat hajtják, „lány szavakkal”¹ rábeszélük, körbehízelgik Diké istennőt, hogy megnyissa a kaput. A keletkezés és elmúlás, nappal és éjszaka kiegyenlítésének istennője nyitja és zárja az ég

kapuját. Odafenn Parmenidész olyan félhomályos belátásokra tesz szert az igazságban, mint ezek: „Mert ugyanaz a gondolkodás és a létezés”.² És: „van (...) mivel nem-született, romolhatatlan”. Parmenidész előhangjának utolsó szava *peronta*, aminek eredete a *peiro* = áthatolni. Ebből képződik a pórosz = út és a latinban *porto*, *porta*, *portus*. Az igazság (*alétheia*) mindent mint éter, mint fény jár át.

Szókratész a filozófiát lehozza az égből a városba – írja Hegel –, az utcák és zsákutcák közé. Így egyszer Szókratészt a kikötőből (*portusz*) jövet, ahol ünnep volt, egy barátja leszólítja és a házába vezeti. A ház urával Szókratész udvarias beszélgetésbe kezd. A jómódú üzletember dicséri a gazdagságot, legalábbis a tisztességesekét. Mert ez lehetővé teszi, hogy visszadjuk azt, amit kaptunk: *diké* az üzleti életben. Igazságos-e az, hogy „igazat mondani, és visszaadni, amit másoktól kaptunk?”³ (*Állam* 331 d) – teszi fel összefoglaló kérdését Szókratész. Vajon ez a Parmenidész által gondolt *alétheia* és *diké* konkrét megvalósulása a város hétköznapjaiban? A meghatározási kísérlet hiányosnak bizonyul. Szókratész ebből arra a következtetésre jut, hogy az igazságosság megvalósításához egy teljesen új várost kell tervezni. Ez körülményesnek és fáradságosnak bizonyul.

Arisztotelésznek gyakorlatiasabb megoldása van. A teoretikus filozófia azt szemléli, ami mindig és múlhatatlanul szép és jó, a gyakorlati filozófia azt, ami változandó és szokásosan szép és jó. Az etika (eredete: *ethosz* = szokás) a helyes magatartást vizsgálja, amit már gyakorolnak, a jó erkölcsöket. Ezek mindig vagy még mindig megvannak, de könnyű átsiklani felettük. Aminek lennie kell, semmi se volna, ha nem lenne már jelen. Megszokást (*Gewohnheit*) gondol Heidegger, amikor lakozásról (*Wohnen*) beszél. Előbb lakoznia kell az embernek, hogy egyáltalán építeni tudjon. A lakozás Heidegger számára a halandók és halhatatlanok, ég és föld „négyezetének egyszerűségében” (*Einfalt des Gevierts*) való tartózkodást jelenti.⁴ Itt van Parmenidész mennyei utazása és Pórosz és Pénia találkozása az ajtóban, ahogy tulajdonképpen minden keresztény templom is.

A „Híd és ajtó” című 1909-es esszéjében Georg Simmel sima, világháborúktól nem borzolta nyelven, Heideggertől nem nagyon eltérően az embert mint határlényt írta le a behatárolt és a határtalan közti küszöbön.⁵ Az ember a határtalan küszöbén áll, minden behatároltság kezdeténél és eredeténél, ahogy Anaximandrosz mondja.⁶ Vágyik a küszöb átlépésére, koldul az ajtónál? Erről Simmel nem nyilatkozik.

Az ajtó, a megismeréshez hasonlóan, megnyit és bezár egy teret. Am

másként mint az ajtó, a megismerés azáltal tud megnyitni egy teret, hogy behatárolja. A tudás világos behatároltsággal tágítja a rálátást a nagy nemtudásra és létrehozza a teória csodálatát, a világgal szemben érzett képtelenség fenséges érzését. Valójában csak az a megismerés, ami felfrissíti a nemtudást.

Az ajtók megnyitnak egy behatárolt teret a messzeség felé. A kívülálló számára lehetővé teszik a belsőbe jutást. Szűkületek, amelyek révén falakon, kerítésekben lehet átjutni. Mindennemű élet egy civilizált és mesterséges világban kapukba és ajtókba ütközik. Az ajtó nem valamiféle építészeti metaforája a filozófiának, hanem minden ember hétköznapijának eleven tapasztalata. Az ajtóban történetek esnek meg: megérkezés, köszöntés és távozás, öröm és fájdalom. Az ajtóban mutatkoznak meg a jó erkölcsök: előzékenység, figyelmesség, de a tapintatlanság is: az ajtó becsapása valaki előtt; a nagyvonalúság: nyitva hagyni; a kegyetlenség: zárva tartani; a bátorság: kéretlenül kinyitni, avagy a habozás: várni vagy menni; a kopogtatás különböző módjai. A filozófiában sincs másként mint a hétköznapi életben: megállás, viselkedés az az ajtóknál, találkozások az ajtóban.

Ajtók nehezen csukódnak és könnyen nyílnak ki. Némelyik ablakkal is el van látva. Kíváncsian nézünk ki az ajtón. Az ajtó előtt aggoda-

lommal és várakozással állunk, hogy behívnak vagy hívősen elküldenek, avagy röviddel a kimenetel előtt – a kilincs már a kezünkben – még visszahívnak. Az ajtó mögött biztonságban, otthon érzi magát az ember, de elveszítettnek és elhagyottnak is. A vendégeket az ajtóig kísérik, pár szóval még elhalasztják a búcsúzást, aztán továbbsegítik a vendégeket a küszöbön.

Csak határok között lehet megismerni, tudni, rendet tartani és szabadnak lenni. Ahhoz, hogy a határok elviselhetőek legyenek, nyitottnak kell lenniük, kilátásokkal és átjárási lehetőségekkel, kapukkal, ajtókkal kell rendelkezniük. Az ajtó eleven képként határokat, falakat, kerítéseket szuggerál. Ezek tereket határolnak be, elzárják a hozzáférést, de vannak arra kialakított helyek, ahol nyithatóak. Itt lehet ki- és bemeni. Az ajtóban elengedhetetlen a műfogás és a segítség: egy kulcs, egy kód, egy csengő, egy portás, egy behízelgő szó, szerencse, egy jó ötlet. Az ajtó tudottá teszi mozgásszabadságom korlátozottságom. Egyetértek vele? Pénia vagyok, aki koldulva kint tart az ajtó előtt, lemond a transzcendenciáról és a metafizikáról, vagy Erősszal zsilipelek át az ajtón? De lehet, hogy az átjutás pusztán csak éhségfantázia, félálom, vágygondolat.

Még mindig ajtóról, házról és városról beszélünk, és már régóta sűrűn lakott területeken, agglome-

rációkban lakunk. A *glomus*, közeli rokona a *globus*, egy ragadós rög, göröngy, egy gomolyag, amitől alig lehet szabadulni. Az agglomeráció nemcsak a várost és a vidéket csirízezi össze, hanem a politikát és a gazdaságot, a privátot és a nyilvánosat, a sajátot és az idegent, a provinciálisit és az internacionálisit, szabadságot és szolgátságot, kritikát és affirmációt, hangulatokat és döntéseket, megtévesztéseket és felismeréseket. Megújítja a világos megkülönböztetések gyengeségének, képtelenségének filozófiai tudatát.

A filozófia mint uralom különösebben sosem vált be; sem a tudományok között, sem pedig a politikában. A filozófiának más tudományok, az irodalom, mitológia vagy vallás felé sincsenek világos határai. Az egyetemi filozófia csak a filozófia akademiázható részeit igazgatja. Ám a filozófia megengedheti magának a gyengeség erejét. A gyengeség érzése világos határt von. A filozófia a tudók ajtajánál koldul. Kell egy ajtónak lennie ott, ahol azok járnak ki-be, akik tudni vélnek. Olykor megnyílik itt egy átjáró, de mindig csak átmenetileg. Az előkertben az ittas teória párosul a józan székszissel, a lelkes szemlélet a megfigyeléssel.

Az ajtóban a filozófia magára talál, a tartózkodó székszis a kitántorgó teóriára. Itt talál rá a maga művé-

szetének minimumára, a csábításra, amivel ki tudja nyitni az ajtót, és a másik oldalon az erő érvényesítésére, hogy az átjáró zárva maradjon. Az ajtók nyitása és zárása olyan kardinális (*cardo* = ajtópánt) erényeket kíván, mint figyelmesség, bátorság, kitartás, diszkréció – a jó szokásokat. És végül az ajtókeret: a kilátás és belátás elkerülhetetlen korlátozása.

Ahogy Szókratész története be-

vezetődéséről a filozófiába Diotima révén hosszadalmassá válik, láрма támad az ajtóban. Beengedik a részeg, dionüszoszi öltözetű Alkibiadeszt, aki rögtön a vendéglátó mellé ül. Csak ekkor veszi észre riadtan, hogy másik oldalán a józanul maradt Szókratész fekszik: Pórosz és Pénia komikusan felcserélve.

FORDÍTOTTA TILLMANN J. A.

JEGYZETEK

1. Parmenidész: *Töredékek*, ford. Steiger Kornél, Gondolat, Budapest, 1985. 8. (DK 288, 16)
2. Uo. 9. (DK 28 B 8)
3. Platón: *Állam*, ford. Steiger Kornél, Atlantisz, Budapest, 2014. 58.
4. Martin Heidegger: *Építés / Lakozás / Gondolkodás, UTÓIRAT* (a Magyar Építőművészet melléklete) 2003/1.
5. Georg Simmel, *Brücke und Tür*. Stuttgart, Koehler, 1957.
6. Kirk, G. S. – Raven, J. E. – Schofield, M.: *A preszókratikus filozófusok*, ford. Cziszter Kálmán, Steiger Kornél, Atlantisz, Budapest, 1998. 165.

„MINDEN MÚLT A MÚLTUNK”

Ez a 7 éves Fortepan Online Fotóarchívum jelmondata

Lapzártakor 89 903 fénykép

Ingyenes, de előállítása nincs ingyen!

Támogatni a Fortepan honlapján levő *Donate* gomb segítségével, vagy a Summa Artium Fortepan számláján keresztül lehetséges:

16200010-10045820 (Magnet Bank)

www.fortepan.hu

Minden támogatást köszön a Fortepan!

VIDÍTÓ KEDVEZMÉNYEK!

Ne búsuljon tovább!

A Magyar Narancs-olvasókártyával akár több ezer forintot is spórolhat kedvenc helyein.

Rendelje meg most **11 288 forint kedvezménnyel*** mindössze 19 860 forintért a Magyar Narancsot, és legyen Ön a legtöbb helyen **20 százalék kedvezményre** jogosító „Olvasókártya”!

Már csak ezért is érdemes egy évre előfizetni!

*Az áruspéldányhoz képest.

Az előfizetés lejártáig 20% kedvezményt nyújt:
Bethlen Téri Színház • Cirko-Gejzír • Fonó
Budai Zeneház • Írók Boltja • Jurányi
Produkciós Közösségi Inkubátorház • Katona
József Színház és Kamra • Ludwig Múzeum
• Nemzeti Táncszínház • Örkény Színház •
Petőfi Irodalmi Múzeum • Székény Színház •
Trafó • Zsolnay Örökségkezelő (Pécs)

10% kedvezményt nyújt:

Tranzit Art Café

7% kedvezményt nyújt:

Líra Könyvesboltok

magyarnarancs.hu/elofizetes

MAGYAR NARANCs

AJÁNDÉKOZZON ÉLET ÉS IRODALMAT!

Lepje meg családtagjait, barátait, üzletfeleit
Élet és Irodalom-előfizetéssel!

Rendelje meg igényes grafikai kivitelű ajándék-
utalványunkat, s adja át annak, akit tartalmas
és maradandó ajándékkal kíván megtisztelni.
Hónapokon át mindig Önre emlékezteti majd őt
a hetenként érkező *Élet és Irodalom*.

Az ajándékutalvány
megrendelhető,
illetve megvásárolható
a szerkesztőségben:

1089 Budapest,
Rezső tér 15.,
tel.: 210-5149,
210-5159,
fax: 303-9241,
e-mail:
lapterjesztes@es.hu,
es@es.hu

Az előfizetés díja: negyedévre
6300 Ft, fél évre **10 800 Ft**,
egy évre pedig **19 860 Ft**

ÉLET ÉS IRODALOM
IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

